

שמואל שפרבר / ירושלים

דיבור של שבת

א

עם גמרה של מלאכת שמים וארץ באה שבת לעולם. אלא שהיתה זו שבת של מעלה בלבד, יום שכולו שבת קדושה ומנוחה לחי העולמים, ולא היו הבריות יודעות עדיין בסוד מנוחת השבת. עשרה מאמרות שבהם נברא העולם היה קול גדול ולא יסף, מפוצצים היו בחללו של עולם, מרתיעים לבור-תיהם של בני אדם ומזרזים אותם לעמל וליגיעה, ליצירה ולעשייה. 'אדם לעמל יולד' – הוא מטבע ברייתם של בני אדם, והיו בני אדם רדופים בעמל וביגיעה ויום ולילה לא ישבתו¹.

אבל מנוחת השבת היא סוד אלוהי, רז הרוח וגבורתו – וכולה להישה של צנעה שאינה מתגלה אלא לצנועים הראויים לה, ולא היו בני אדם שומעים את מאמרה וברכתה, שלא הגיע זיום עדיין להשתמש בשרביטו של מלך והיתה השבת חתומה וגנוזה בבית גנזיו של מלך – עד שניתנה לישראל². 'אלה תולדות השמים והארץ בהבראם'. תולדות יש להם למעשי בראשית, השתלשלות מחשבת הבריאה עד שהיא מגיעה לידי גילוי בעולם העשייה. השבת, חותמה של הבריאה היא; אף היא – תולדות של השתלשלות לה. משניתנה שבת, השתלשלה וירדה שבת של מעלה ונעשתה דוגמה לשבתם של ישראל – בעולם העשייה. אתה מוצא שדיברה תורה בלשון בני אדם והכתיב הקב"ה על עצמו: עשייה, מלאכה, ושבתה מהם בשבת בראשית, ולא דיה בכך, אלא שהרבה תורה בזכירת העשיות והמלאכות בפרשת 'ויכולו'. וכל כך למה? וכי יגיעה יש לפניו ית'? וכי יש מלאכה לפניו ית'? והרי 'בעשרה מאמרות נברא העולם' וכן הוא אומר: 'בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם'. ולא עוד שלא שאפילו מאמרות הללו אין פשוטם כמשמעם, שהרי נאמר: 'ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים כתבונה³, וכבר אמר

- 1 עי' סנהדרין נח, ע"ב דרשתו של ריש לקיש על פסוק זה.
- 2 מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, שבת י, ע"ב ביצה טו, ע"א.
- 3 משלי ג, יט.

המתרגם: 'בראשית ברא' 'בחוכמתא ברא' (תרגום ירושלמי). ומלת האמי -
 רה שבכאן להורות על החפץ - - - או הוא כגון מה שבה 4. ולמה
 באה ההדגשה על המלאכות והעשייה שבפרשת 'ויכולו' ? מפני שעשתה
 התורה שבת של מעלה כדוגמה לשבתם של בני אדם בעולם העשייה - ולא
 אסרה עליהם בגלוי ובמפורש אלא עשיית המלאכות בלבד. חסה היא
 התורה על הכריות ואין היא באה עמהם בטרוניה; מתוך כך לא תבעה ולא
 קבעה את השבת כחוק כולל, חוק ולא יעבור, אלא בעולם העשייה בלבד.
 אמנם בוא וראה כשם שיש קו של השתלשלות מלמעלה למטה, כך יש קו של
 התעלות מלמטה למעלה. נמשכת היא נפשם של ישראל אל שבת עילאית,
 דוגמה של מעלה, ומתוך כך הם מעלים את השבת עילוי אחר עילוי, מעטרים
 אותה בכמה עיטורים, כדי שתהא קרובה ודומה לשבת של מעלה. שאיפת
 התעלות זו מתגלית לנו בגזירות ובתקנות חכמים, במעשיהם של צדיקים
 וחסידיים שבכל הדורות, שהוסיפו נופך משלהם, ודווקא בתוספת זו הגיעו עד
 השיתין והשרשים של השבת.

אתה מוצא שלא אסרה תורה את הדיבורים בשבת, ואף-על-פי-כן אמרו
 חכמים: 'שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול'. ולמדו דבר זה מנבואתו
 של ישעיהו הקושר כתרי כתרים לשבת ואומר: 'אם תשיב משבת רגלך - - -
 וכבדתו - - - ממצא חפצך ודבר דבר'.⁵ ועדיין אין אנו יודעים טיבו של
 איסור זה מהו, אם הוא מעין גזירה וסייג בלבד או שחלות השבת על
 הדיבור היא מעין שביתה מן המלאכה; או שמא ההימנעות מן הדיבור הרגיל
 ומתן צביון קודש לדיבור-שבת - הוא הוא הפרי הגמל של השבת בהתעלותה
 ובהתגלותה המהותית. והנה מוצאים אנו לרבי אבהו בירושלמי,⁶ שגילה לנו
 שורשם של דברים ואמר: "שבת לה' - שבות כה'; מה הקב"ה שבת ממאמר,
 אף אתה שבות ממאמר!"

ב

הרי שההימנעות מן הדיבור היא דוגמת שביתה של מעלה. וישראל קדושים
 שבכל הדורות היו יודעים לנהוג קדושה בשיחת השבת שלהם. ולא זו בלבד
 שהיו נמנעים מן הדיבור האסור בשבת, אלא שהיתה שיחה של שבת מאופיינת
 באיכות ובהידור, בשלווה ובכבוד, ויש שהיו מהדרים לדבר בלשון הקודש

4 רמב"ן בראשית א, ג.

5 ישעיה נח, יג; שבת ק"ג, ע"ב. ועי' רש"י בדיבורים של מקח וממכר וחשבונות הם
 האסורים, אבל רבנו תם שם בתוספות סבור, דסתם דיבורים אין להרבות בהם.
 ועי' הרמב"ם הלכות שבת כד, ד שכתב; ואסור להרבות בשיחה בטלה.

6 שבת טו, ג.

דווקא. משל למה הדבר דומה? לאדם הנכנס לפלטיין של מלך ומדבר בפני המלך, שדיבורו מבורר ומנופה, מתון ומיושב, ואין בו סרק ופסולת; וכל המשמר שבת – הריהו בפלטיין של מלך ובאור פני מלך חיים – ממילא דיבורו מעולה ומשובח, מקודש ומהודר – דיבור של שבת.

יודעת היא התורה ומכירה בטבעם של בני אדם ואינה באה עליהם בעקיפין. אף כשבאה ההלכה וקבעה תחומים וגדרי שכיתה בעולם הדיבור, השאירה את עולם הרהורים והמחשבות בתחומה של החסידות, כלומר ברשות היחיד של כל אדם ואדם באשר הוא, ולא נמנעו חכמים אפילו מלומר בפירוש: 'דיבור אסור הרהור מותר'. הרהורים חולפים בני-רגע, אין חלות איסור בהם וכדברי הזוהר: דהרהור לא עביד מידי וכו' עש"ה⁸. ולא עוד אלא שאדם זה שכל מעשיו והליכותיו יהיו טבועים ושקולים במאזני צדק של השבת, שדיבורו מנופה ומנוקה, בסופו של דבר גם עולם המחשבות וההרהורים עתיד הוא שיתקדש ויטהר מן החולין ומאבק החולין. אמנם זוהי מדרגתם של חסידים, שנצטרפו ונזדככו בכור המצרף של קדושת השבת ההולכת וגדלה בנפשם הם, מתוך נפשם שלהם, ואין עושים אותם קו של חובה לרבים, אלא שהם משמשים כקו וכקרן של אורה טהורה. ושוב בירושלמי⁹ מוצאים אנו זכרון ושם לחסידות שהרחיבה את השביתה לא על המאמר בלבד אלא אף על המה שבה. מעשה בחסיד אחד שיצא לטיול בכרמו בשבת וראה שם פרצה אחת וחשב לגודרו במוצאי שבת. אמר: הואיל וחשכתי לגודרה, איני גודרה עולמית. מה פעל לו הקדוש-ברוך-הוא? זימן לו סוכה אחת של נצפה (ענף אחד של אילן הנקרא נצפה, קרבן העדה) ועלת לתוכה (לתוך הפרצה עלתה הסוכה ונגדרה – קה"ע) וגדרתה; ממנה היה ניזון וממנה היה מתפרנס כל ימיו. כאן אנו נפגשים בחסידות שהיא מעלה את המחשבה לדרגת מעשה ומוסיפה חומרה על חומרה. שמתוך שחשב על הפרצה בשבת לגודרה במוצאי שבת, לא היה גודר אותה עולמית. ואמנם בבבלי שבת¹⁰ מצינו: 'תנו רבנן: מעשה בחסיד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת היא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה, ונעשה לו גס ועלתה בו צלף וממנה היתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו'. הנוסחה הזאת מסלקת את הקיצוניות שבחסידות שלפי הנוסחה הירושלמית. וייתכן שהיה מחפש דרכי היתר לגודרה באיזו צורה אלא שנמנע

7 שבת קיג, ע"ב; רמב"ם הלכות שבת כד, ה.

8 אמור קה, ע"א.

9 שבת טו, ג.

10 קנ, ע"ב.

מזה. אמנם ה'טורי-זהב' משווה את שתי השמועות ועושה אותן שמועה אחת.

שפעה של אורות והאצלות, נטיות ומגמות אידיאליות פעלו על דמותה של השבת כפי שהיא מקובלת עלינו כקבועה וקיימת. נטויה היא השבת על קו המתח בין נטיות שונות, שכל אחת מהן תרמה לקומת הקדושה שלה; אורות של השתלשלות ואורות של התעלות מזרימים בה והיא קיימת וקבועה דווקא בבחינת רצוא ושוב. וגדולה היא חכמת הקודש של ההלכה, שהיא יודעת לשמור על השבת שלא יגרמו לה קלקול – אפילו מתוך ריבוי אורות, המביא לידי שבירת כלים, לידי התרחקות מן המציאות האנושית עם כל הגבלותיה וקשייה. מה רב חילה של ההלכה שהיא יכלה לעמוד בפני אורות של חסידות וקדושה – כדי לשמור עליהם דווקא. שביתה זו מן הדיבור שאנו דנים בה יכולה היא שתשמש דוגמה ומשל למה שאמרנו. מתחילה ראינו בה הרחבה מושכלת של השביתה ממלאכה, ולא עוד אלא שראינו, כי תפיסה זו יש בה מן ההתקן קרבות ומן ההידמות אל האל ית', ששביתתו ממלאכה היתה שביתה מן המאמר; לפי תפיסה זו הרינו מוכנים לקבל שיטתו של רש"י שהדיבור האסור הוא דווקא במקח ובממכר ובחשבונות, שיש בהם מעין מלאכה על-כל-פנים ולא בסתם שיחה.

אמנם הרי גם ראינו לגדולים חקרי לב, שכללו גם את השיחה הטלה בגדר 'ממצא חפצך ודבר דבר'. ודבר זה בוודאי שאינו עניין עם השביתה מן המאמר: דברים בטלים הרי אינם עושים מאמר, אלא מתוך שעמדנו על השביתה מן הדיבור, נתחייבנו גם בצמצום הדיבור בכללו. ואמנם לא בא הצו אלא על הצמצום בלבד וכדיוק לשונו של הרמב"ם ואחריו השו"ע¹²: 'אסור להרבות בשיחה בטלה' – (אבל בס' חסידים סימן קי נכתב: 'אסור לדבר דברים בטלים' – ויש לבדוק בנוסחאות). מקור דברי הרמב"ם בדיוק לשונו הוא מן הירושלמי בעובדה של אמו של רשב"י כשהרבתה בדברים הזכירו לה: 'שבת היום'. אמנם היו מגמות גם קיצוניות והן מרומזות לנו במה שנאמר רבי חגיגא: 'מדוחק התירו לשאול שלום בשבת'¹³. הרי שהיו גמלכים ומתדיינים בכך, ויפה כוחה של ההלכה, שעמדה נגד שאיפות מסוג זה. זכתה ההלכה לשמור על דמותה של השבת שהיו פועלים בה בבת אחת הרבה גורמים, הרבה אורות ואידאלים, שכולם קדושים וטהורים. לא יכלו לאסור את השיחה הבטלה מכל וכל, שהרי היה זה מעין גזירת תענית

11 אורח חיים סימן שז, סק"ד.

12 סימן שז, ס"א.

13 ירושלמי שבת טו, ג.

הדיבור על רוב הציבור, והיה זה סותר את היסוד הבונה של עונג שבת לא פחות מאשר התענית מן האכילה והשתייה. וכמה גדולים דברי חכמים, שהרמ"א מוסיף על האיסור להרבות בדברים בטלים: 'ובני אדם שסיפור שמועות ודברי חידושים עונג הוא להם מותר לספרם בשבת'¹⁴. ובוודאי שלא היו חכמים יכולים לאסור שאילת שלום, מפני שאיסור כזה היה נוגד את כל מהותה וקדושתה של השבת – שיש בה מן האהבה האחוה והשלום. וסוף דבר הכל נשמע: לא באה ההלכה לקבוע חובות שהן בגדר הנמנע מפני ניגודן את טבע המציאות, אלא לשבח ולשפר את הטבע בקדושתה של התורה לטובתם ולהנב-אתם הגשמית והרוחנית של בריות; (ובספר חסידים שהזכרנו לעיל: 'א"ר אמי בדוחק התירו – אלא מפני שהפה טרוד ורגיל ולמוד לדבר', כלומר טבע המציאות הוא כן).